1-SHO‘BA. MAHALLA VA OTMLAR HAMKORLIGIDA YOSHLARNING GENDER TENGLIGI VA IJTIMOIY FAOLLIGINI TA’MINLASH

MAHALLA - OLIY TA’LIM HAMKORLIGI ASOSIDA YOSHLARNING GENDER TENGLIGI VA IJTIMOIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI

Qurbonova Baxtixon Qo‘chqarbayevna

Farg‘ona davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalla va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik asosida yoshlarning gender tengligi va ijtimoiy faolligini rivojlantirish masalasi zamonaviy institutsional yondashuv nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda yoshlarning, xususan, qizlar va yigitlarning ijtimoiy tashabbuslar, jamoatchilik faoliyati, liderlik, qarorlar qabul qilish va fuqarolik jarayonlaridagi teng hamda faol ishtirokini ta’minlashga to‘sqinlik qiluvchi tashkiliy, ijtimoiy va institutsional omillar ochib berilgan. Mahalla va oliy ta’lim muassasalari hamkorligini faqat tadbirlar doirasidagi aloqalar bilan cheklamasdan, uni uzluksiz, tizimli va natijador institutsional mexanizmga aylantirish zarurati asoslangan. Maqolada hamkorlikni rivojlantirishning diagnostik, tashkiliy-muvofiqlashtiruvchi, motivatsion, mentorlik, loyihaviy, monitoring va raqamli kommunikatsiya mexanizmlari taklif etilib, ularning yoshlar gender tengligi va ijtimoiy faolligini ta’minlashdagi imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, mahalla-OTM hamkorligining zamonaviy modelini shakllantirish, yoshlar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, genderga sezgir ijtimoiy muhit yaratish va hamkorlik samaradorligini aniq indikatorlar asosida baholash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari mahalla va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi integratsion hamkorlikni kuchaytirish, yoshlarning ijtimoiy subyekt sifatidagi faolligini oshirish hamda gender tenglik tamoyillarini amaliy faoliyatga izchil tatbiq etishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mahalla, oliy ta’lim muassasasi, mahalla-OTM hamkorligi, gender tengligi, yoshlar, ijtimoiy faollik, institutsional mexanizm, genderga sezgir yondashuv,

yoshlar liderligi, fuqarolik faolligi, mentorlik, ijtimoiy tashabbus, hamkorlik modeli, monitoring, raqamli kommunikatsiya.

KIRISH

Jamiyat taraqqiyoti yoshlarning faqat mavjud imkoniyatlardan foydalanishi bilan emas, balki ularning ijtimoiy hayotda qay darajada faol subyektga aylana olishi bilan belgilanadi. Shu ma’noda bugungi kunning eng muhim savollaridan biri shunday: yoshlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlar qizlar va yigitlarning ijtimoiy faolligi, liderligi, tashabbuskorligi hamda qarorlar qabul qilish jarayonlaridagi teng ishtirokiga qay darajada **aylanmoqda?** Mazkur savol gender tengligini faqat huquqiy tenglik doirasida emas, balki real ijtimoiy ishtirok, resurslardan foydalanish, tashabbus ilgari surish va jamiyat taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan baholash zaruratini yuzaga keltiradi.

O‘zbekistonda mahalla institutining jamiyat hayotidagi rolini yangi bosqichga olib chiqish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi PF–22-son “Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish” yilida ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha islohotlar dasturlari va “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoni bilan mahallalarni rivojlantirish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini mustahkamlash, aholining muammolarini mahalla darajasida tizimli aniqlash va davlat organlari bilan integratsiyalashgan holda hal etish yangi institutsional yondashuv sifatida belgilandi. Farmonda mahalla infratuzilmasini rivojlantirish, mahalladagi muammolarni “xonadonbay” o‘rganish, ularni “Raqamli mahalla” platformasi orqali davlat organlariga yo‘naltirish va natijadorlikni muntazam nazorat qilish mexanizmlarining joriy etilishi nazarda tutilgan [1]. Mazkur davlat siyosati mahallani faqat fuqarolarning yashash hududi yoki ma’muriy bo‘g‘in sifatida emas, balki inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash, fuqarolik faolligini shakllantirish va jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlarning manfaatlarini uyg‘unlashtiruvchi institut sifatida qayta talqin etishni talab qiladi. Ayniqsa, yoshlar masalasida mahalla imkoniyatlarini ta’lim tizimi bilan integratsiyalash bugungi kunning strategik vazifalaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan, mahalla va oliy ta’lim muassasasi yoshlarning ijtimoiy shakllanishiga ta’sir etuvchi o‘zaro

bog‘liq ikki muhim makon sifatida namoyon bo‘ladi. Mahalla yoshlarning oilaviy, ijtimoiy, qadriyatli va fuqarolik munosabatlari shakllanadigan tabiiy muhit bo‘lsa, oliy ta’lim muassasasi ularning intellektual, kasbiy, innovatsion, liderlik va ijtimoiy salohiyatini rivojlantiruvchi institutsional makondir [2]. Mazkur ikki institut imkoniyatlarining o‘zaro uyg‘unlashtirilishi yoshlarning gender tengligi va ijtimoiy faolligini ta’minlashda yangi sifat bosqichini yuzaga keltirishi mumkin.

Biroq mazkur jarayonda muhim ilmiy-amaliy ziddiyat mavjud: mahalla va oliy ta’lim muassasalarining yoshlar bilan ishlash bo‘yicha salohiyati kengayib borayotgan bir sharoitda ularning hamkorligi har doim ham yagona maqsad, funksional taqsimot va natijadorlik mezonlari asosida tashkil etilmaydi. Natijada hamkorlik ayrim hollarda mazmunan uzviy bo‘lmagan tadbirlar ketma-ketligiga aylanib, yoshlarning tashabbuskorligi, liderlik faolligi va qarorlar qabul qilishdagi real ishtirokini barqaror rivojlantirish imkoniyatini cheklaydi. Shu sabab mazkur masalaning ilmiy yechimi hamkorlikni epizodik aloqadan barqaror institutsional sheriklikka o‘tkazadigan mexanizmlarni aniqlashni talab etadi [3].

Mahalla-OTM hamkorligini institutsional nuqtayi nazardan baholashda uning tashkiliy mavjudligi emas, balki yoshlarning ijtimoiy subyektligini rivojlantirishga ko‘rsatadigan ta’siri asosiy mezon bo‘lishi lozim. Bunday yondashuvda hamkorlikning qiymati yoshlarning tayyor dasturlarda ishtiroki bilan emas, balki muammoni anglash, tashabbus ishlab chiqish, jamoaviy qaror qabul qilish va natija uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish qobiliyatidagi sifat o‘zgarishlari bilan belgilanadi [6; 7].

Institutsional yondashuv mahalla va oliy ta’lim muassasasining funksional imkoniyatlarini o‘zaro to‘ldiruvchi tizim sifatida ko‘rishga imkon beradi. Mahalla yoshning real ijtimoiy muhiti, kundalik ehtiyojlari va jamoaviy munosabatlarini bevosita aks ettirsa, oliy ta’lim muassasasi ushbu ehtiyojlarni ilmiy tahlil qilish, intellektual resurslarni safarbar etish va ijtimoiy loyihalash vositalarini taklif etadi. Shu tariqa hamkorlik ikki institut faoliyatining oddiy qo‘shilishidan emas, balki ijtimoiy muammoni ilmiy asoslangan tashabbusga aylantiruvchi integrativ makonning shakllanishidan iborat bo‘ladi.

Mazkur integrativ makonda gender tengligi alohida yo‘nalish emas, balki hamkorlik sifatini belgilovchi kesishuvchi institutsional prinsip sifatida namoyon bo‘ladi. Uning

mazmuni qizlar va yigitlarning formal son jihatidagi mutanosibligidan ko‘ra, tashabbus ko‘rsatish, resurslardan foydalanish, liderlik rollarini egallash va qarorlar qabul qilishga ta’sir etish imkoniyatlarining tengligida ifodalanadi. Demak, gender-sezgir hamkorlik ishtirokni qayd etish bilan cheklanmay, imkoniyatlar taqsimotidagi yashirin nomutanosibliklarni aniqlash va bartaraf etishga yo‘naltirilishi zarur.

Shu asosda biz tomonimizdan mahalla-OTM hamkorligining ijtimoiy subyektlikka yo‘naltirilgan institutsional modeli taklif etiladi. Model yoshlarni hamkorlikning obyekti emas, uning mazmuni va natijasini shakllantiruvchi faol subyekt sifatida qaraydi hamda uchta o‘zaro bog‘liq funksional yo‘nalishni birlashtiradi [5].

Birinchi yo‘nalish - imkoniyatlarni diagnostika qilish va tenglashtirish. Bunda yoshlarning faolligiga ta’sir qiluvchi tashkiliy, axborotiy va ijtimoiy omillar aniqlanib, qizlar va yigitlar uchun tashabbus bildirish va resurslardan foydalanish imkoniyatlarining amaliy tengligi ta’minlanadi. Diagnostikaning vazifasi statistik farqni qayd etish emas, balki faollikning shakllanishiga ta’sir qiluvchi institutsional sabablarni aniqlashdir.

Ikkinchi yo‘nalish - ijtimoiy tashabbusni institutsional qo‘llab-quvvatlash. Yoshlar tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar ekspertiza, mentorlik, tashkiliy ko‘mak va loyiha resurslari bilan mustahkamlangandagina barqaror ijtimoiy natijaga aylanishi mumkin. Bu jarayonda professor-o‘qituvchining funksiyasi tayyor yechimni uzatishdan ko‘ra, yoshlarning muammoni tahlil qilish, dalillangan qaror ishlab chiqish va tashabbus natijasini baholash kompetensiyasini rivojlantirishdan iborat [4].

Uchinchi yo‘nalish - natijadorlikni ijtimoiy ta’sir orqali baholash. Bunda hamkorlik samarasi amalga oshirilgan tadbirlar soni bilan emas, yoshlarning tashabbuskorligi, liderlik mas’uliyati, qarorlar jarayonidagi ishtiroki va mahalla hayotiga qo‘shgan amaliy hissasidagi sifat o‘zgarishlari bilan aniqlanadi. Mazkur mezonlar institutsional faoliyatni hisobotga yo‘naltirilgan yondashuvdan natijaga yo‘naltirilgan boshqaruvga o‘tkazadi [6].

Taklif etilgan modelning ichki mantiqi «teng imkoniyat - tashabbus - institutsional qo‘llab-quvvatlash - ijtimoiy ta’sir» ketma-ketligiga asoslanadi. Ushbu zanjirda har bir keyingi bosqich avvalgisining sifatiga bog‘liq: teng imkoniyat yaratilmasa tashabbus doirasi torayadi, tashabbus qo‘llab-quvvatlanmasa uning ijtimoiy qiymati barqarorlashmaydi, ijtimoiy ta’sir baholanmasa esa hamkorlikning real samaradorligi aniqlanmaydi. Shu bois

model alohida vositalar majmui emas, balki o‘zaro shartlangan institutsional jarayon sifatida talqin etiladi.

Mazkur yondashuvda mahalla va OTMning funksional hamkorligi yangi mazmun kasb etadi: mahalla real ijtimoiy ehtiyojlarni aniqlash va jamoaviy tajribani safarbar etish imkonini bersa, OTM ilmiy tahlil, metodik ekspertiza va innovatsion yechim yaratish salohiyatini taqdim etadi. Ularning uyg‘unlashuvi yoshlarni tayyor faoliyatga jalb etishdan ko‘ra, mahalliy muammolarni ilmiy asoslangan tashabbuslarga aylantiruvchi ijtimoiy innovatsiya muhitini shakllantiradi [8].

Taklif etilayotgan modelning ilmiy ahamiyati mahalla-OTM hamkorligini tashkiliy aloqa shaklidan yoshlarning ijtimoiy subyektligini rivojlantiruvchi institutsional tizim darajasiga ko‘tarishida namoyon bo‘ladi. Bunda gender tengligi yakuniy ko‘rsatkich sifatida emas, barcha bosqichlarda resurslar va ta’sir imkoniyatlarining adolatli taqsimlanishini belgilovchi prinsip sifatida qaraladi. Ijtimoiy faollik esa qatnashuv faktidan ko‘ra, yoshning muammoni anglash, tashabbus ishlab chiqish va jamoaviy o‘zgarishga mas’uliyatli ta’sir ko‘rsata olish qobiliyati bilan izohlanadi.

Xulosa qilganda, mahalla va oliy ta’lim muassasalari hamkorligining institutsional samaradorligi yoshlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha alohida tashabbuslarni ko‘paytirish bilan emas, balki teng imkoniyat, mustaqil tashabbus va ijtimoiy ta’sir o‘rtasida barqaror bog‘liqlik yaratish bilan ta’minlanadi. Shu nuqtayi nazardan, mahalla-OTM sherikligini gender-sezgir, funksional jihatdan muvofiqlashtirilgan va natijaga yo‘naltirilgan tizim sifatida tashkil etish yoshlarning fuqarolik pozitsiyasi, liderlik salohiyati va ijtimoiy mas’uliyatini rivojlantirishning ilmiy asoslangan sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi PF-22-son “Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish” yilida ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha islohotlar dasturlari va “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoni. – 1-band, shuningdek 1-ilovaning mahalla faoliyatini ilmiy asosda tashkil etishga oid 6-bandi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 19-yanvardagi PQ-92-son “Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. – 1–4-bandlar.

3. Ismoilov T.I. O‘zbekistonda uyushmagan yoshlarning ijtimoiy faolligi va bandligini ta’minlashning institutsional tizimi: falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti, 2020. – 53 b.

4. Abrarov I.D. O‘zbekistonda yoshlarning davlat boshqaruvidagi ishtiroki: holati va istiqbollari: siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi, 2023. – B. 24.

5. Abdullayeva A.A. Yangi O‘zbekistonda talaba yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishning institutsional tizimini takomillashtirish: falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Namangan: Namangan davlat universiteti, 2025. – B. 3–22.

6. Tzankova I. Youth Civic and Political (Dis)Engagement: Representations, Patterns and Contexts: Doctoral dissertation. – Bologna: Alma Mater Studiorum – Università di Bologna, 2018. – P. 26. DOI: 10.6092/unibo/amsdottorato/8677.

7. Bärwalde T. Jugendliche Konzepte sozialer Partizipation: eine qualitative Analyse leitfadengestützter Interviews von Jugendlichen mit und ohne körperliche Beeinträchtigungen: PhD thesis. – Halle (Saale): Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, 2022. – 94 S. DOI: 10.25673/89926.

8. Voxidova N., Mirzayeva F. Ijtimoiy pedagogika: darslik. – Toshkent, 2021. – 252 b.